

RAZLIČITA SHVAĆANJA ADOLESCENCIJE I NJIHOVE METODOLOŠKE IMPLIKACIJE*

KATICA LACKOVIĆ-GRGIN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 159.92
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1983-09-29

U razvojnoj psihologiji danas dominiraju dva teorijska shvaćanja. Jedno, da je to doba »bure i stresa«, i drugo, da je to relativno miran period razvoja. Metodološke implikacije ovih različitih shvaćanja ogledaju se, s jedne strane, u upotrebi transverzalnog pristupa istraživanju, teorijskom i metodološkom redukcionizmu, istraživanju po modelu direktnih efekata, a s druge strane u longitudinalnom pristupu istraživanju, multivarijantnim modelima istraživanja i složenijim statističkim obradama podataka istraživanja. Te metodološke novine trebale bi u budućim istraživanjima omogućiti interakcionistički pristup temeljen na psihološkim teorijama šireg dometa.

Od vremena kad su se oko S. Halla okupili pioniri razvojne psihologije s namjerom da proučavaju adolescenciju i izlaženja Hallvog djela *Adolescencija*, prošlo je gotovo osam decenija.

U tim proteklim decenijama na području razvojne psihologije prikupljen je, valoriziran i teorijski osmišljen obiman empirijski materijal. Analize, ipak, pokazuju da su istraživanja do 1960-ih godina bila dominantno usmjerena na razvoj u prvim godinama života. (Wright, 1960.)

Pišući još pedesetih godina o razlozima zbog kojih je do tada adolescencija manje istraživana Debes (1954.) kaže: »... sjetimo se, jednostavno, da je adolescencija doba zatvoreno, zakopčano, koje bježi od ispitivanja ili daje odgovore koje treba oprezno primati ...«.

Mislim da su istraživanja u području adolescencije bila omeđena i sklonošću nekih autora. Oni su, pod utjecajem beletristike, ili pak svoje fenomenološke orijentacije u psihologiji, o adolescenciji više spekulirali nego je empirijski proučavali.

Ponekad su se ograde istraživanja nalazile i u specifičnim određenjima karakteristika tog životnog doba. Neka od tih određenja nerijetko su graničila s mistifikacijama toliko potrebnih onima koji su se mladosti više plašili, nego što su o njoj stvarno nešto više znali ili je razumjeli.

Prenaglašavanje određenja »ni dijete, ni odrastao — to je adolescent« navodila su na zaključak da je adolescencija životno doba »za sebe«, omeđen svijet koji više ne pripada djetinjstvu, a još ne pripada odraslima. Coleman 1974. piše: »Mladi su odvojeni od odraslih s ekonomskim i obrazovnim institucijama koje su kreirali odrasli, oni su lišeni psihičke podrške osoba ostalih životnih doba, psihičke podrške koju su jednom imali u obitelji, oni su subordinirani u relaciji

Rad je dio realizacije istraživačkog zadatka »Problemi adolescenata u suvremenim gradskim sredinama i zavisnost tih problema od odgojno-obrazovnih i obiteljskih uvjeta«, koji u okviru Projekta 70. financira SIZ - VII.

s odraslima i izvan su dominantnih institucija društva.« Iz ovakvih razmišljanja normalno proizlazi da je sukobljavanje s odraslima imanteno adolescentiji, kao što joj je svojstveno i radikalno prekidanje s djetinjstvom. Određivana, dakle, kao izolirano doba, ona je nužno određivana i kao doba »bure i stresa«.

Iako su u proteklom vremenu psiholozi uglavnom prihvaćali koncepciju adolescencije kao doba burnog i nemirnog, oni su se međusobno razlikovali u tumačenjima uzroka »bure i stresa«. Ta razlikovanja nisu dovela do odbacivanja ovakve teorijske koncepcije adolescencije. Ona egzistira i danas, paralelno s novom koncepcijom, o kojoj će kasnije biti više riječi.

Na početku stoljeća, zbog oslanjanja na biologiju i fiziologiju i, jer je pod utjecajem Darwinove teorije shvaćanje filogeneze bilo presudno u tumačenju ontogeneze, uzroci »bure i stresa« traženi su u tjelesnim i fiziološkim promjenama koje nastaju u doba adolescencije.

Taj svojevrsni teorijski redukcionizam utjecao je na biranje problema u istraživanjima adolescencije a i na metodološke pristupe. Nagli razvoj metoda anatomske ontogeneze omogućio je prikupljanje podataka o rastu u centimetrima, o proporciji pojedinih dijelova tijela, o veličini i funkciji unutrašnjih organa, posebice žlijezda s unutarnjim izlučivanjem i sl. Tako npr. direktor dobro poznate Oaklandske studije o rastu adolescenata H. J o n e s (1939.) naglašava značenje bioloških parametara za adolescenciju.

Iz opisanih shvaćanja proizašle su deskriptivne i normativne studije o tome što se događa na tjelesnom i fiziološkom planu i koliko su adolescenti tim događajima iznenađeni, zabrinuti, uznemireni ili preplašeni. Za mnoge autore burne i nagle tjelesne promjene glavnim su i jedinim uzrokom psiholoških promjena. Ta shvaćanja inspirirala su empirijska istraživanja prema modelu direktnih efekata.

Studije koje su pokušavale utvrditi prirodu veze između tjelesnih i psihičkih promjena i objasniti stvarni doprinos tjelesnih promjena u ponašanju novijeg su datuma. One pokušavaju osvijetliti ulogu intervenirajućih ili medijacijskih varijabli na relaciji biološke promjene — psihološke promjene. Te studije karakterizira metodološki napredak u smislu razvoja suptilnijih metoda istraživanja, posebno statističkih metoda. (A. C. P e t e r s o n and B. T a y l o r, 1980.)

Shvaćanja, koja na psihički razvoj gledaju suviše biologistički, počela su već tridesetih godina doživljavati kritike od strane socijalnih antropologa. Tako su, npr., proučavanja sazrijevanja mladih na Samoi omogućila M. M e a d da ukaže na slijedeće: »da li će adolescencija biti ili ne period bure i stresa ovisi pretežno od društvene organizacije.« (M e a d, 1978.) Suočena s jednom drukčijom civilizacijom i kulturom u kojoj je sazrijevanje mladih bezbolno, M. Mead kaže: »... razdoblje rane mladosti ne mora biti doba napetosti i sudara kakvim ga je napravilo zapadno društvo; odrastanje može biti slobodnije, lakše i manje složeno ... «

Paralelno s tim nalazima širilo se i psihoanalitičko shvaćanje socijalizacije kao pobjede društva nad pojedincem. Počinju ukazivanja da veliki dio onoga što se obično pripisuje ljudskoj prirodi može biti po-

sljedica stega kojima se individua sputava u procesu kulturalizacije. Sve to dovelo je do uvažavanja kulturno-povijesnih i vremenskih dimenzija u izučavanjima adolescencije.

Počela su traganja za onim što se u suvremenim kulturama javlja kao faktor izazivanja »bure i stresa« u adolescenciji. R. Benedict (1938.) misli da teškoće proizlaze iz činjenice postojanja prevelikog diskontinuiteta u onome što se, iz faze u fazu razvoja, zahtjeva od djece i mladih. Dok sa na jednoj strani dijete tretira kao neodgovorno, submisivno i aseksualno biće, civilizacijski zahtjevi su najčešće takvi da treba izrasti u odgovorno, dominantno i seksualno biće.

Pored toga, studije pokazuju da su se na proučavanje i shvaćanje adolescencije odrazili i događaji kao npr. drugi svjetski rat, tehnološka revolucija i zbivanja u postindustrijskim društvima.

U tim je društvima razrađen cijeli niz tehnika kojima su mladi ljudi indoktrinirani kulturnim konceptima svoje sredine. To predstavlja idealnu osnovu za ocjenu da su mladi, zapravo, manipulirane osobe. Takva se ocjena u mladima još više počinje učvršćivati kad im razvoj logičkog mišljenja omogućuje prosuđivanje da u svijetu oko njih vrijede dvostruka i višestruka mjerila, dvostruki moral. (J. Piaget, 1978.) To uočavaju već u porodičnoj grupi, a još više u široj socijalnoj sredini. Do mladih u svakom društvu dopiru razne reforme društvenih normi, običaja i institucija koje zahvaćaju mnoga suvremena društva. Misli se tu na reforme braka, porodice, škola, pa sve do reformi političkih sistema. Ti doticaji s različitim modelima ponašanja od kojih uče svoje socijalne uloge, usvajaju sistem vrijednosti, čine adolescente zbunjenima i ambivalentnima. Zbog toga, jedan od planova razvoja adolescenata, o kojima je još 1938. pisao Spranger, urastanje u svijet odraslih, prate sukobi, nemiri i krize. Krize se povećavaju naročito u razvijenim društvima koja tendiraju sve većim zahtjevima prema mladima i istovremeno normiranju života. Propisuje se kad se polazi u školu, koliko traje školovanje, pod kakvim se uvjetima može zaposliti, osnovati brak, porodicu i sl. Konflikti uloga i kriza identiteta postaju stalne pratilje mladih. (Erikson, 1976.)

Komparativne studije o problemima adolescenata unutar iste kulture, ali iz različitih društvenih slojeva, pokazuju da količina »bure i stresa« varira. Izgleda da su konflikti s odraslima, pa onda i konflikti uloga i kriza identiteta, češći u tzv. srednjoj klasi. U njoj adolescenti stalno nailaze na zahtjeve da budu uspješni, da »čine dobro«, da uspiju više od svojih roditelja. Naprotiv, adolescenti iz više klase se uspješno konformiraju i reproduciraju postojeće vrijednosti. Alijenacija od porodice i svog socijalnog statusa manje im je privlačna od privilegije koje im pruža mirno prihvaćanje ponuđenih uvjeta. (Winch, 1963.)

U jednoj od rijetkih empirijskih studija problema adolescenata u nas, I. Toličić je 1970. našao da više problema u odnosima s roditeljima imaju adolescenti iz porodica skromnijeg socio-ekonomskog statusa i iz manjih sredina. Isti je autor uspoređujući probleme slovenskih i američkih adolescenata našao razlike među njima koje objašnjava različitim socijalnim i kulturnim uvjetima življenja. (I. Toličić, 1973.) Slične razlike u problemima adolescenata u različitim kulturama našli su i drugi autori komparativnih i kros-kulturnih studija. (Havighurst, J. R. i dr. 1965., A. Padma, 1978.)

Nakon pedesetih godina sve veći broj istraživača respektira i u svojim istraživanjima obuhvaća socijalno-kulturološke varijable koje izazivaju »buru i stres« u mladih. Teorijski ta su istraživanja zasnovana na neanalitičkim shvaćanjima razvoja ličnosti, posebice na Eriksonovoj psiho-socijalnoj teoriji razvoja. To je teorijsko shvaćanje usmjerilo istraživače na mlade koji svojim ponašanjem zaista odgovaraju onom što Erikson ističe: »...nekad se mislilo da neki mladi ljudi možda pate od manje-više nesvjesnog konflikta identiteta, određeni tip današnje mladeži kaže sasvim neuvijeno i uz dramatično pokazivanje svega onog što smo mi nekad smatrali unutarnjim tajnama da je točno da oni danas zaista imaju konflikte identiteta koje pokazuju kao na dlanu...«.

Naravno da je takvo gledanje na adolescenciju urodilo i metodološkim reperkusijama. U istraživanjima mladih sve više se izabiru uzroci s posebnim obilježjima (delinkventi, pripadnici nekih marginalnih omladinskih grupa i sl.). Koriste se direktne tehnike (upitnici, rating skale, Q-sort tehnike), jer se ne misli kao ranije da su mladi više od drugih ispitanika skloni prikrivanju ili izvrtanju podataka.

Uz neanalitička shvaćanja stalno su prisutni uvijek vitalni psihoanalitički koncepti. Kad je riječ o problemima adolescencije pristaše tih koncepata pod snažnim su utjecajem djela A. Freud (1968.). Njegino djelo sugerira da su mladi skloni anksioznosti i različitim obrambenim mehanizmima, da su impulzivni i burnog emocionalnog reagiranja. Autori koji slijede takva shvaćanja empirijske potvrde istih nalaze uglavnom u proučavanjima pacijenata (dakle samo jednog, i to nereprezentativnog dijela omladinske populacije). Slično kao i pristaše Eriksonove teorije ipak na osnovi svojih nalaza generaliziraju na sve mlade.

Osnovna metoda koju istraživači ovog shvaćanja koriste je dijagnostički i terapijski intervju. Iako u svojoj osnovi dosta nedostatna, takva teorijska i metodološka usmjerenost pribavlja nove argumente za potkrepljenje shvaćanja adolescencije kao dobi »bure i stresa«.

Istovremeno, neki noviji rezultati kros-kulturnih studija počeli su prisjećati na nalaze M. Mead da adolescencija ne mora nužno biti doba »bure i stresa«. Istraživači nalaze da je adolescencija jednostavna i nekonfliktna i u nekim drugim društvima, a ne samo u primitivnim. S. Nagler (1977.) izvještava o mladima iz izraelskih kibuca kod kojih se nalazi manje agresije prema odraslima (prema pedagoškom i socijalnom establišmentu). Svoj nalaz autor objašnjava da odrasli delegiraju mladima u kibucima dio svojih prava, obaveza i odgovornosti. Zato mladi u kibucima znatno više participiraju u upravljanju školom i komunom u kojoj žive. Naprotiv, u većini suvremenih društava mladi sve teže urastaju u svijet odraslih budući da taj svijet od njih sve više traži, a sve manje im daje.

Sezdesetih i sedamdesetih godina jedan broj razvojnih psihologa počeo se u svojim istraživanjima adolescencije kretati u drugom pravcu. Riječ je o metodološkom zaokretu.

Umjesto transverzalnog pristupa koji je dominirao u istraživanjima mladih različitog socio-ekonomskog statusa, spola i životne dobi, počinje se sve više koristiti longitudinalni pristup. Tom su se pristupu, dođuše, upućivale mnoge kritičke primjedbe. Između ostalih, isticalo se

da je preskup, da istraživači koji ga koriste nemaju jasan istraživački nacrt i da se ponašaju u maniri »let's — just — look — and see«.

Uza sve kritičke primjedbe koje se tom pristupu mogu uputiti, velik broj razvojnih psihologija ipak misli da je on vrlo primjeren proučavanju razvojnih problema. Primjerenost longitudinalnog pristupa porasla je u posljednje dvije decenije jer je doživio supstancijalne novine u načinu prikupljanja podataka i statističkoj obradi istih. To mu omogućuje izmicanje od često isticanih prigovora da je neteoretičan. Jer, ako su teorije postale multivarijantne, postale su to i statističke tehnike za obradu i analizu longitudinalno prikupljenih podataka. (N. L i v s o n and H. P e s k i n, 1980.)

Mislim da čak ako se i prihvati stajalište da je neteoretičnost longitudinalnog pristupa njegov neprevladani nedostatak, u slučaju proučavanja problema adolescencije taj se nedostatak pokazao njegovom prednosti. Jer, oslobođena teorijskih usmjerenja, neka istraživanja sprovedena ovim pristupom omogućila su revidiranje teorijskog shvaćanja adolescencije kao dobi »bure i stresa«.

Između četiri osnovna cilja koja je moguće realizirati longitudinalnim pristupom (W o h l w i l l, 1973.), za provjeru ispravnosti shvaćanja adolescencije kao dobi »bure i stresa«, najvažniji cilj bio je dovesti u vezu ranije ponašanje s kasnijim ponašanjem. Revidiranju prevladavajućeg shvaćanja adolescencije upravo su najviše doprinijele longitudinalne studije koje su se bavile problemima konzistencije i promjena u ponašanju mladih. (P e c k and H a v i g h u r s t, 1960., O f f e r, 1969., O f f e r and O f f e r, 1975. i drugi.)

Najveći utjecaj na revidiranje shvaćanja adolescencije kao dobi »bure i stresa« imala je studija O f f e r a i O f f e r a iz 1975. godine. To je istraživanje trajalo osam godina, a provedeno je na muškim ispitanicima jedne suburbane sredine, koji su pripadali tzv. srednjoj klasi. Ispitivanje je započeto obimnim mjerenjima kako dječaci funkcioniraju u različitim oblastima života. Na početku ispitivanja dječaci su imali četrnaest godina. Iz uzorka su tada izdvojeni oni koji su bili psihijatrijski tretirani. Ostale se pratilo osam godina i ustanovilo da »bura i stres« nisu univerzalna stanja adolescenata, već samo komponente razvoja *ega*. Nakon četiri godine školovanja u višoj školi našlo ih se samo nekoliko napadnog ponašanja. Kod većine ostalih odnos s roditeljima bio je općenito spokojan. Autori zaključuju da je normalnost tih ispitanika posljedica stabilnih i normalnih uvjeta u kojima su živjeli. Faktorska analiza rezultata ispitivanja pokazala je, doduše, da oni koji su označeni kao normalni nisu ipak homogena skupina. Sastoje se od tri skupine: skupine mirnog (kontinuiranog) razvoja, uzburkane i buntovne (burne) skupine.

Iako je i prije te studije bilo pokušaja da se adolescentsko ponašanje podijeli u tri navedena razvojna puta, vrijednost te studije je u tome što njezin autor nije o tome spekulirao ili se služio studijom slučaja, već je do svojih spoznaja došao empirijski, na reprezentativnom uzorku.

Zaključak koji ta longitudinalna studija pruža jest, dakle, da se za adolescenciju ne bi moglo generalno kazati da je to doba »bure i

stresa« Doista, samo jedan dio mladih prolazi te godine života s mnogim unutrašnjim burama i vanjskim konfliktima. Adolescenti kod kojih su se opisani problemi provlačili kroz sve vrijeme ispitivanja potjecali su iz porodica s generalno lošim interpersonalnim odnosima. Prema tomu nalazi idu u prilog tvrdnjama da postoji konzistencija problemnog ponašanja i njegova okolna determiniranost, a ne da problemno ponašanje počinje u adolescenciji.

Budući da je adolescencija ipak doba velikih i relativno brzih promjena u fizičkoj, emocionalnoj i socijalnoj sferi života, prihvaćanje shvaćanja da ona za većinu mladih ipak nije doba »bure i stresa«, ne oslobađa obaveze odgovaranja na pitanje kako mladi rješavaju dileme koje im te promjene donose. Stoga mislim da istraživanja ne bi trebalo nastavljati u pravcu verifikacije jednog od dominirajućih shvaćanja adolescencije, već u pravcu traganja za onim što većini mladih omogućuje relativno harmoničan i miran razvoj. Proučiti relativni doprinos različitih faktora takvog razvoja i, naročito, njihovo interaktivno djelovanje moguće je danas više nego ikada do sada. Da bi se to realiziralo nužno je nadvladati teorijske koncepcije koje vode u metodološki redukcionizam. Osobno, zalažem se za interakcionistički pristup koji omogućuju teorije šireg dometa, kakve su danas razvojno-kognitivne i teorije socijalnog učenja.

LITERATURA

1. Benedict, R.: »Continuities and Discontinuities in Cultural Conditioning«, u knjizi: W. E. Martin and C. B. Stendler, ed.: *Readings in child development*, New York, Harcourt, Brace, 1954.
2. Coleman, J. S., Bremner, R. H., Burton, C. R. i dr.: *Youth: Transition to adulthood*, Chicago, University of Chicago Press, 1974., str. 125.
3. Debes, M.: *Mladičko doba*, Prosvjeta, Sarajevo 1954, str. 13.
4. Erikson, E.: *Omladina, kriza, identifikacija*, Pobjeda, Titograd 1976, str. 20-21.
5. Freud, A.: »Adolescence«, u knjizi: A. V. Winder and D. L. Angus, ed.: *ADOLESCENCE: contemporary studies*, New York, American Book, 1968.
6. Havighurst, J. R., Dubois, M. E., Csikszentmihlyi and Dol, R.: *A Cross-National Study of Buenos Aires and Chicago Adolescents*, Basel, New York 1965.
7. Havighurst, R. and Peck, R.: *The psychology of character development*, Wiley, New York 1960.
8. Jones, H. E.: »Adolescent growth study«, *Journal of Consulting Psychology*, 1939. (3), str. 157-159, 177-180.
9. Livson, N. and Peskin, H.: »Perspective in Adolescence from Longitudinal Research«, u knjizi: Adelson, J., ed.: *Handbook of Adolescent Psychology*, John Wiley and Sons, New York 1980. str. 47-98.
10. Mead, M.: *Sazrevanje na Samoi*, Prosveta, Beograd 1978, str. 11.
11. Nagler, S.: »Adolescent in Israel«, *Israel Annals of Psychiatry and Related Disciplines*, 1977, Vol. 15. (2), str. 108-119.
12. Offer, D.: *The psychological world of the teen-ager*, Basic Books, New York 1969.
13. Offer, D. and Offer, J.: *From teenage to young manhood*, Basic Books, New York 1975.

14. Padma, A.: »A cross-cultural study of self-image: Indian, American, Australian and Irish adolescents«, *Journal of Youth and Adolescence*, vol. 7 (1), 1978, str. 107-116.
15. Petersen, Anne C. and Taylor, B.: »The Biological Approach to Adolescence«, u knjizi: Adelson, J., ed.: *Handbook of Adolescent Psychology*, Wiley and Sons, New York, 1980. str. 117-159.
16. Pijaže, Ž. i Inhelder, B.: »Mišljenje u adolescencata«, u knjizi: *Intelektualni razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1978. str. 45-71.
17. Spranger, E.: *Psihologija mladalačkog doba*, Geca Kon, Beograd, 1983.
18. Toličić, I.: »Adolescenti i njihovi problemi u porodici«, u zborniku: *Porodica i socijalizacija mladih*, Beograd 1970, str. 52-76.
19. Toličić, I.: »Komparativna študija problemov američkih in slovenskih adolescentov«, *Dani Ramira Bujasa*, Zagreb 1973. str. 27-38.
20. Winch, R. F.: »The Adolescent and the Fusion of the Parental Functions«, u knjizi: *The Modern Family*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1963, str. 509-533.
21. Wright, H.: »Observational child study«, u knjizi: *Mussen, P. H. ed.: Handbook of Research Methods in Child Development*, Wiley, New York 1960. str. 71-139.
22. Wohwill, J. F.: *The study of behavioral development*, Academic, New York 1973.

Katica Lacković-Grgin: DIFFERENT CONCEPTIONS OF ADOLESCENCE AND
THEIR METHODOLOGICAL IMPLICATIONS

S u m m a r y

Nowadays the psychology of development is dominated by two theoretical conceptions of adolescence. The first holds that it is a time of »storm and stress« and the second that it is a relatively quiet period of development. On the one hand, the methodological implications of these different conceptions are reflected in the use of the transverse approach to research, in a theoretical and methodological reductionism, in research according to the models of direct effect and, on the other hand, in the longitudinal approach to research, multivariant models of research in a more complex statistical elaboration of the research data. In future research these methodological novelties should enable an interactive approach founded on psychological theories of broader range.